

התמונות שבאלבום...

פעילויות לסיום שנת לימודים

מבוא

בכל סוף שנת לימודים מתלבטים מורים ומחנכים בבית הספר היסודי, אילו פעילויות לבחור על מנת לסכם את השנה באופן חווייתי ומושכל. בבדיקה שערכנו בבתי ספר, בקרב מורים ויועצים, התברר כי אין "משנה סדורה" של הפעלות ופעילויות לסיום שנת לימודים. "התמונות שבאלבום" היא יחידת הוראה-למידה המיועדת להפעלה במסגרות החינוך הפורמליות והבלתי פורמליות. יחידה זו עשויה לתת בידי מורים, מחנכים ומדריכים כלים מעשיים להובלת תהליכים הקשורים בסיום שנת לימודים. כמו כן מובאים ביחידת ההוראה שיקולי דעת שיאפשרו לאנשי חינוך להתאים ולסגל את התכנים לחניכים בגילים שונים במגוון מסגרות חינוכיות.

רציונל

תהליכי סיום ופרידה הם תהליכים אוניברסאליים בחיי האדם. בכל סיום יש אלמנט של פרידה ויש לראותם כחלק מתהליך ההתפתחות האישית. עם זאת, שלב הסיום והפרידה מצריך התייחסות וטיפול משום שהוא, כמו כל מעבר מעורר רגשות מעורבים. מחד, מלווה התהליך בהתרגשות ובציפייה לקראת החדש ומאידך, עלולים להתעורר רגשות של תסכול, כעס, חרדה מהלא נודע, התנתקות ולעיתים תחושה של אובדן.

לתלמידים, כמו גם למשתתפים אחרים בקבוצה, רצוי ליצור מצבים שיעודדו אותם להביע את רגשותיהם ולטפל בהם כדי "לסגור מעגל" ולהתכונן לקראת השלב החדש בחייהם. על כן, סיום תקופה הינה הזדמנות נאותה לערוך בירור עצמי, לתת ולקבל משוב, לסקור תקופה ולרכוש מיומנויות וכלים להתמודדות יעילה ומאוזנת עם פרקי סיום ופרידה בעתיד. זו גם הזדמנות לגלות את זווית הראייה האישית של עמיתים בקבוצה, כמו גם זוויות ראייה משותפות לכל חברי הקבוצה. שיתוף בהבעת רגשות מפחית חרדות, מצמצם את ההרגשה של "אני לבדי בתחושותיי" ועשוי לסייע לכינונה של הכיתה כקבוצת תמיכה.

סיום ופרידה כפרק אימננטי בסיפור החיים של כל אחד מחייב התייחסות והתכוננות לקראתו. סיום מתוכנן מזמן פיתוח תחושת ביטחון, שליטה במצב ואופטימיות לגבי העתיד בניגוד לסיום בלתי מתוכנן שעשוי ליצור תחושה של ניתוק ושבר.

על בסיס הרעיונות הללו אנו מציעות תוכנית מגובשת הבנויה סביב יסודות מארגנים והכוללת מבחר פעילויות העשויות להתאים לתלמידים בגיל בית הספר היסודי.

היסודות המארגנים של התוכנית

התוכנית בנויה סביב שלושה יסודות מארגנים העוברים כחוט השני לאורכה:

מושג- סיום שנת לימודים

לגבי התלמיד בבית הספר היסודי, סיום שנת לימודים הוא סיום של פרק בחיים. כל סיום הוא גם התחלה של פרק חדש והוא חלק בלתי נפרד מתהליך צמיחה והתפתחות.

תהליך- תהליך התייעוד של פעילויות הסיום

תייעוד התהליך כולל מגוון של פעילויות המאפשר לתלמיד עיבוד רגשי וקוגניטיבי, והסתכלות אחורה?, על ההתנסויות והחוויות הלימודיות והחברתיות שעברו עליו במהלך השנה החולפת. תיעוד תהליך זה יכול להיעשות במסגרות שונות. בתוכנית זו מוצע לתעד את התהליך על ידי יצירת אלבום תמונות אישי או כיתתי שיביא לידי ביטוי הן את הפעילויות שנעשו והן את התוצרים שהופקו במהלך יישום התוכנית.

ערך- ב טיפוח כישורי חיים בתהליכי הסיום

תלמיד השותף לתהליכי הסיום מפתח תחושה של עצמאות, שליטה ויכולת להתמודד עם מצבים בחייו בתהליך זה אוסף התלמיד "צידה לדרך" מהתנסויותיו ב"פרק הנסגר" העשויה לשמשו בעתיד.

מטרות

1. לאפשר ללומדים להביע רגשות הקשורים בתהליכי סיום ופרידה
2. לתת בידי הלומדים כלים מעשיים לסיכום פרק זמן בחיים.
3. לקדם אצל הלומדים תהליכים רפלקטיביים על פרק זמן בחייהם עם מבט בונה לעתיד.
4. לעודד את הלומדים לראות בסיום שנת לימודים סיכוי להתחדשות ולהשתנות.

מבנה התוכנית

התוכנית "התמונות שבאלבום" בנויה באופן מעגלי: מעגל אישי ומעגל כיתתי. ניתן להרחיב גם למעגל השכבתי ולמעגל הבית ספרי. הפעילויות שבתוכנית כוללות כשירויות בכמה תחומים: התחום הקוגניטיבי, התחום המטה-קוגניטיבי, התחום החברתי ואיכויות אישיות (בירנבוים, 1997).

הכשירויות הקוגניטיביות כוללות הבעה בעל פה ובכתב, יצירתיות, הסקת מסקנות, חשיבה ביקורתית והערכה.

הכשירויות המטה קוגניטיביות כוללות תכנון מהלך הפעולה, רפלקסיה והערכה עצמית.

הכשירויות החברתיות כוללות תקשור עם הסביבה, כיבוד הזולת, סובלנות, ניהול שיחה ודיון, שכנוע, הקשבה, שיתוף פעולה ועבודה בצוות.

האיכויות האישיות כוללות סקרנות ופתיחות, אמונה ביכולת אישית, עמידה במצבי תסכול, התמדה והסתגלות לשינויים.

בסיום הלמידה יכינו התלמידים אלבום כיתתי המסכם הן את שנת הלימודים והן את תהליך הפרידה והסיום.

קיימות אפשרויות שונות לאיסוף התוצרים כגון: עיתון, סרט, מצגת, אלבום – כולם מהווים כלי שלתוכו יוצקים תכנים בעלי משמעות על-פי שיקולי דעת מגוונים. אנו מציעים לפעול בכיתה באמצעות הכנת אלבום כיתתי או אישי המהווה סיפור מסגרת הולם לפעילויות סוף השנה.

בחרנו להציג את אלבום התמונות כסיפור מסגרת בתוכנית זו בשל זיקתו הברורה לתהליכי סיום תקופה. אלבום תמונות הוא פריט, מוכר וידוע לילדים מגיל צעיר ומתקשר לאירועים חשובים בחיינו ולתהליכי תיעוד ושימור חוויות. הוא חלק מהיסטוריה אישית, משפחתית, וחברתית ומאפשר לשחזר חוויות מן העבר – בעיקר חוויות נעימות ומשמעותיות. האירועים ההיסטוריים שעובר אדם במהלך חייו: מעבר מכיתה לכיתה ומעבר מבית-ספר אחד למשנהו, הם חלק מה"היסטוריה" של התלמיד ומהווים חלק מבניית הזהות של האדם.

באלבום משתקפת אישיותו וייחודו של בעליו כך שגם אם נסתכל על שני אלבומים שחזותם החיצונית דומה, כאשר נדפדף בין דפיהם נגלה עולמות שונים המייצגים את השונות בין האנשים. הפקת אלבום כתוצר כיתתי משותף, שהתלמידים שותפים מלאים לבנייתו על ידי קביעת תכניו, ארגונו ועיצובו, היא חוויה חברתית מעצבת, מגבשת ומחזקת את תחושת החברותא בנוסף ללמידה האישית של כל אחד מן התלמידים.

כמו כן מתאפשר בתהליך זה מתן ביטוי לכישורים ולכישרונות ייחודיים של תלמידי הכיתה כמו: כתיבה בסוגות שונות, איור, ציור, צילום וכד'.

האלבום המופק כתוצר משותף לכל תלמידי הכיתה מאפשר ביטוי בשני רבדים:

- ברובד האחד- הפעילויות שנעשו בסיום השנה
 - וברובד השני- השתקפות השנה שחלפה בתוצרי הפעילויות
- למידה לקראת תוצר, (כדוגמת אלבום כיתתי) מאפשרת לתלמידים ולמורה לדון בשיקולי הדעת שיצירת האלבום מזמנת: מה ייכנס לאלבום? על פי איזה סדר? כיצד הוא יאורגן? מה יהיו חלקיו?
האלבום המופק יכול להיות מודפס או אלקטרוני. הוא מאפשר יישום של מגוון מיומנויות מחשב בהתאם לידיע וליכולת, הן של הלומדים והן של המורה.
- הפקת תוצר כיתתי משותף היא מסגרת טובה ויעילה לקידום וניהול למידה והיא מאפשרת ללומדים לפתח מיומנויות מגוונות:
- מיומנויות חברתיות - שיתוף פעולה, ארגון, התחשבות בלוח זמנים, התחשבות בזולת
 - מיומנויות קוגניטיביות- איסוף, מיון, בחירה מושכלת, הכללה
 - מיומנויות הקשורות בכישורי שפה - הבעה בכתב, התחשבות בנמען

התוצר הסופי, בצורת אלבום כיתתי או אישי או משולב, עשוי לשמש כמתנת פרידה יפה ומשמעותית לכל אחד מתלמידי הכיתה לסיום השנה.

הפעילויות לסיום השנה מחולקות למספר קבוצות המוצגות כתמונות באלבום.

תמונה ראשונה : "פותחים אלבום..."

בחלק זה מוצעת פעילות פותחת המסבירה את הרציונל שמאחורי הבחירה באלבום כמסגרת לפעילויות סיום השנה.

תמונה שנייה : "רגע לפני שסוגרים את השנה..."

בחלק זה מוצעות פעילויות הקשורות בעיבוד רגשי לקראת סיום השנה ובאסוציאציות שמעורר הנושא.

תמונה שלישית : "הדרך בה הלכנו השנה..."

בחלק זה מוצעות פעילויות הקשורות בעיבוד החוויות שעברו על התלמידים במהלך השנה.

תמונה רביעית : "מכתבים הביתה..."

בחלק זה מוצעות פעילויות הקשורות בהסתכלות ביקורתית ומושכלת על התקופה שחלפה והפקת לקחים לקראת העתיד.

תמונת סיום : "מפיקים אלבום..."

בחלק זה מוצעת פעילות של הכנת אלבום כיתתי שייתן ביטוי לתהליכים שהתרחשו ולתוצרים שהופקו במהלך הלמידה.

"אתם זוכרים את השירים..."

בחלק זה מוצעת רשימת שירים הקשורים לסיום ולפרידה. ניתן לשלבם במהלך הלמידה או כטקסטים באלבום הכיתתי או האישי.

תמונה ראשונה : "פותחים אלבום..."

מטרות הפעילות:

- בירור המושג אלבום ככלי לאיסוף חוויות, מידע, זיכרונות ופריטים
- הכרת הפוטנציאל הקיים באלבום ככלי תיעוד ושימור חוויות, אירועים וזיכרונות
- מיון אלבומים לפי קטגוריות

חומרים:

יש להביא לכיתה כשבוע לפני הפעילות המתוכננת אלבומים מסוגים שונים: אלבומים המתעדים ילדות, נסיעות, חתונה, אירועים משפחתיים, טיולים, אוספים מגוונים, אלבומים חדשים וישנים וכד'. הצעתנו היא תצוגה בכיתה של האלבומים. ככל שמבחר האלבומים יהיה רב ומגוון, הפעילות תהיה עשירה יותר.

מהלך הפעילות:

- לאפשר לתלמידים להתרשם משלל האלבומים המצויים בתצוגה.
- לעודד את התלמידים לספר את הסיפור של התמונות באלבומים שהביאו לכיתה.
- בקבוצות: חקירת האלבומים שבתצוגה: : כיצד מסודרים האלבומים, על פי איזה סדר (כרונולוגי, נושאי, על פי סדר אחר).
כל קבוצה מציעה דרכים למיון האלבומים.
- במליאה: דיון בממצאי הקבוצות לגבי סדר האלבומים ומיונם.

נקודות לדיון:

- מהו אלבום ? מה מייחד אלבום ?
- מה יש באלבום ?
- מה אנו יכולים ללמוד מתוך האלבומים ?
- מה אנו יכולים ללמוד על אלבומים מתוך ההתנסות ופעילות המיון ?
- מה מקומו של האלבום בחיי האדם ? על איזה צורך זה עונה ? מדוע לבני אדם יש צורך באלבום ?
- להעשרת הדיון, מומלץ לחפש הגדרה מילונית למונח **אלבום** כדוגמת זו המובאת להלן (מילון ספיר, 1997):
 1. ספר שדפיו ריקים להדביק עליהם תצלומים, בולים וכד'.
 2. ספר תמונות.
 3. מערכת של תקליטים אחדים, כגון של יצירה אחת ארוכה או של יצירת זמר אחד וכד'.
- לסיכום: ניתן להציג את יחידת הלימוד בפני הכיתה: נעסוק בפעילויות לסיכום שנת הלימודים ותוך כדי כך נפיק אלבום סיום השנה של הכיתה.
אנחנו נחליט אילו נושאים יהיו באלבום, כיצד הוא יהיה מאורגן וכיצד הוא יעוצב.

האלבום יבטא הן את הפעילויות שנעשה כדי לסכם את השנה והן את החוויות והזיכרונות שהיו לנו במהלך שנת הלימודים החולפת.

תמונה שנייה: "רגע לפני שסוגרים את השנה..."

מטרות הפעילות:

- עיבוד רגשי של חוויות סיום השנה ופרידה, יצירת מודעות לעובדה כי סיום פרק או תקופה בחיים מקפלים בתוכם רגשות מעורבים.
- מתן הזדמנות לביטוי רגשות חיוביים ושליילים, הקשורים בסיום השנה.

מהלך הפעילות:

התלמידים יתבקשו להביא לכיתה גזרי עיתונים של כותרות, כרטיסי מילים ותמונות. התמונות יפוזרו בחדר והתלמידים יבחרו את המוצגים המבטאים את תחושותיהם עם סיום השנה. כל תלמיד יבחר את המילים, הכותרות, התמונות, יוסיף משלו ויארגן את כל הפריטים בהדבק (קולאז'). התלמידים יערכו תערוכת הדבקים (קולאז'ים) מיצירותיהם בכיתה. רעיונות לאופן הצגת התוצרים: התלמידים יציגו את ההדבק שיצרו (הקולאז') בפני המליאה ויספרו עליו לאחרים. התלמידים יציגו את יצירתם ' בפני הכיתה, ללא הסברים. עמיתיהם ינסו לפרש את המוצג. או לשאול אותם שאלות בנוגע אליה.

ועוד תמונות...

שמש תסמיכים (אסוציאציות) למושג: סיום שנת לימודים

- מיון התסמיכים ויצירת קבוצות מכלילות.
- עיבוד אחת מהקבוצות המכלילות מתוך השמש. (לדוגמא: תחושות בסיום שנת הלימודים, חוויות מגבשות, אתגרים וקשיים), תוך יצירת קבוצות עניין.
- יצירת "מילון אלף-בית" לסיום שנת לימודים. ("מילון אלף-בית" כולל את כל המילים שהועלו בפעילות "שמש התסמיכים" ומיון לפי אותיות האלף-בית).
- מומלץ לערוך השוואה עם "מילון אלף-בית" של פתיחת שנת לימודים (מילים דומות, משמעות שונה. למשל, המילה "אתגר" עשויה להופיע גם בתחילת השנה וגם בסופה. האם יש לה את אותה המשמעות?)

סל היגדים הקשורים בסיום השנה

- המורה תציג מבחר היגדים הקשורים בסיום שנת לימודים (סל היגדים) בפני הלומדים.
- התלמיד יבחר היגד וינמק את בחירתו.

- הפעילות תיעשה בשלבים מרמת התלמיד אל המליאה ויצירת קבוצות עניין על פי ההיגד הנבחר. בכל קבוצה יתקיים דיון סביב ההיגד ויופק תוצר משותף המבטא את הדברים שהועלו במסגרת הדיון הקבוצתי. הצגת התוצר בפני המליאה לצורך קבלת משוב מהתלמידים.

• היגדים אפשריים:

השנה היה לי טוב עם...
אני נפרד או נפרדת מ...
מה שהיה חסר לי השנה...
סוף זה תמיד התחלה של...
אני מקווה שבשנה הבאה...
חבל לי...
מה שמשמח אותי...
הכי טוב היה לי כאן כי...
למי שיבוא אחרי לכתה אני ממליץ או ממליצה...
לפרידה הייתי רוצה לומר למורה...
דבר מיוחד שקרה השנה בכיתה...

תמונה שלישית : "הדרך בה הלכנו השנה..."

מטרות הפעילות:

- שיחזור פעילויות שעברנו במשך השנה- לימודיות, חברתיות- מעין ספירת מלאי.
- הסתכלות על האירועים שהתרחשו במהלך השנה בעין ביקורתית, מחויכת, מפויסת- עם נקודת מבט אחרת מרוחקת בזמן.
- התבוננות רפלקטיבית על השנה (מה היה קל, מה היה קשה, איך התגברנו על הקושי, מה היה נראה קשה והתברר כלא קשה, ממה נבנינו, חוויה מעצימה או מרגשת).

החומרים:

בריסטולים, צבעים, טושים, לוח תמרורים

מהלך הפעילות:

- א. המורה תערוך עם התלמידים סיעור מוחות למילה **דרך** (באופן אישי או בקבוצות או במליאה)
- ב. המורה תבקש מכל לומד **לתאר את התנסויותיו במשך השנה כמסלול, כדרך, או כמסע:**
 1. אילו **נופים** היו בדרך אילו תחנות עצירה, אילו צמתים, אילו אבני דרך היו בה, אילו מכשולים ומהמורות, אילו תמרורים ניצבו בדרך, אילו תמרורים היינו רוצים שיוסרו מן הדרך, אילו תמרורים היינו רוצים להוסיף בדיעבד. איך נראתה הדרך (ישרה, פתלתלה, חוצה הרים וגיאות, חוצה נחלים, הררית, מישורית, מדברית, , וכד'). ניתן להיעזר במילים שהועלו בסיעור המוחות.
 2. איך עברנו את הדרך : צעדנו במהירות, שירכנו רגליים, צלענו, זחלנו, דילגנו, קפצנו, רצנו וכדו'.

3. אילו אנשים פגשנו בדרך, מה היה במפגש (זיכרון ספציפי, מפגש מיוחד, חוויה חד פעמית, אירוע משמעותי), מה קיבלנו מהם, מה נתנו להם, כיצד הם השפיעו עלינו, את מי היינו רוצים לפגוש שוב, על מי היינו מוותרים וכדו'.
- ג. כל תלמיד יתאר את הדרך שעבר השנה באמצעים שייבחר (גרף, ציור, הדבק). התלמידים יציגו את תוצריהם בתערוכה כיתתית. המורה תעודד את התלמידים לשאול שאלות, לפרש את המוצגים ולהציע פרשנות לתוצרים.

ועוד תמונות...

כמו בסרט

- התלמידים יתארו את השנה שחלפה בסרט: ניתן ליצור את הסרט באמצעות רצף תמונות מצוירות, רצף תמונות דוממות (סטילס) המייצגות תחנות משמעותיות במהלך השנה והוספת דברי קישור מתאימים או במצגת.

בחלום הלילה

- התלמידים יערכו רשימת של חלומות אותם הגשימו במשך השנה וכאלה שלא הגשימו אותם יביעו בציור, בכתבה, או בכל אמצעי אמנותי לפי בחירתם.

חפצים מדברים

- התלמידים יציגו חפצים שמבטאים משהו טוב שקרה להם במשך השנה בכיתה או אתגר שהתמודדו אתו השנה.
- המורה תנחה דיון בעקבות "חפצים מדברים": מציאת נקודות משותפות, העלאת נקודות ייחודיות, דרכים שונות להתמודדות עם אתגרים וכדו'.

מאזן בצבעים

- שלב אישי: על שני כרטיסים בצבעים שונים יציין התלמיד: על כרטיס אחד- דברים טובים שקרו לי, ועל השני- קשיים שהיו לי השנה.
- שלב קבוצתי או במליאה: התייחסות לקווי דמיון ושוני בחוויות הנעימות ובחוויות הפחות נעימות שחוו התלמידים.

תמונה רביעית: "מכתבים הביתה..."

מטרת הפעילות:

- כתיבה אישית או כיתתית או שניהם המבטאים הסתכלות מושכלת על השנה שחלפה.

מהלך הפעילות:

המשתתפים, הן המורה והן התלמידים, יבחרו קהל יעד לכתיבת מכתב המסכם את השנה. התלמידים והמורה יכתבו לנמען נבחר מכתב אישי, המסכם את השנה: דוגמאות למוענים ולנמענים:

- תלמיד כיתה א' יכתוב לילד בגן שייכנס בשנה הבאה לכיתה א'. (הוא יספר מחוויותיו כתלמיד בכיתה א', במה שונה בית הספר מגן הילדים, במה שונה סדר היום, מה לומדים בבית הספר איך מתנהגים, מה הדומה והשונה בין הגננת למורה).
- בכיתות אחרות- כל אחד כותב לתלמיד שעתיד להיות בשנה הבאה בכיתה זו: מה צפוי לו, מה הוא ילמד, אילו חוויות הוא עשוי לחוות, אילו דברים חדשים ילמד, מה מצופה ממנו או כיצד כדאי לו להתנהג...
- מחנכת הכיתה תכתוב למחנכת שתלמד בשנה הבאה את הכיתה.

ועוד תמונות...

תכנון

- לאור ההסתכלות אחורה על שנת הלימודים שחלפה, מהם הצעדים שאני מתכוון או מתכוונת לבצע בחופשת הקיץ? (לדוגמא: חיזוק הידע בתחומי דעת שונים).
- איזו מתנת פרידה הייתי בוחר לקבל כתלמיד, ומדוע?

כמוסת זמן

- הכיתה תכין כמוסת זמן המכילה חפצים משמעותיים לתלמידים כפרטים או כקבוצה.

מעטפת מחמאות

- יערך בירור של המושג "מחמאה" (אולי גם "פרגון") ודיון כיתתי: מהי מחמאה, מה היא תורמת למעניק, מה היא תורמת למקבל, כיצד ומתי מחמיאים.
- התלמידים יחמיאו לחבריהם בכיתה לאחר התבוננות מכוונת בחבר במשך שבוע וזיהוי נקודות אור "השוות מחמאה". (דגש על מחמאות על מעשים ומשמעותם ולא על תכונות פנימיות או חיצוניות)

תמונת סיום: "מפיקים אלבום..."

מטרות הפעילות:

- הכנת אלבום כיתתי שייתן ביטוי לתהליכים שהתרחשו, ולתוצרים שהופקו במהלך הלמידה.

- שיתוף הלומדים בקבלת ההחלטות הכרוכות בהפקת האלבום.

הצעות לארגון האלבום:

- ארגון אישי : על פי תלמידים- דף לכל תלמיד.
- ארגון על פי סדר כרונולוגי: על פי חודשי השנה (העברית או הלועזית). סקירת החוויות האישיות והכיתתיות בתחום הלימודי ובתחום החברתי.
- ארגון על פי סדר נושאי: אירועים לימודיים, אירועים אישיים או משפחתיים, אירועי תרבות, טיולים ועוד.

ועוד תמונות...

אלבום צילומים

- יצירת אלבום צילומים ובו דף לכל תלמיד הכולל תמונה על רקע מסוים על פי בחירתו והוספת כיתוב.
- הכנסת צילומים של חוויות משותפות מגוונות שהיו במהלך השנה .

"אתם זוכרים את השירים ששרנו אז..." (יהונתן גפן)

להלן רשימת שירים הקשורים לסיום ולפרידה אותם ניתן לשלב במהלך הלמידה או כטקסטים באלבום הכיתתי. ניתן למצוא מידע אודות השירים במאגר שפר באתר אלמוג.

- אתם זוכרים את השירים - יהונתן גפן
- אולי עוד קיץ - שמרית אור
- סוף זה תמיד התחלה - לאה נאור
- נחמד - דני סנדרסון
- אין דבר - אהוד מנור
- [בשנה הבאה](#) - אהוד מנור
- הללויה - שמרית אור
- שוב נתחיל מחדש - נתן יונתן
- על כל אלה - נעמי שמר
- אנשים טובים - נעמי שמר
- מחר - נעמי שמר
- שיר סיום - נעמי שמר
- החגיגה נגמרת - נעמי שמר

ביבליוגרפיה

- בירנבוים, מ. (1997). *חלופות בהערכת הישגים*. תל-אביב: רמות.
- גולדברגר, ד. (1996). *הפעלופדיה: כך יא-קבוצה בקיץ*. תל-אביב: ידיעות אחרונות.
- רוזמן, מיכל, רזיה חסון-פרנקל ונילי קליינמן-זלצמן. (1997). *כישורי חיים: פיתוח זהות אישית בקבוצות ילדים ומתבגרים*. תל-אביב: רמות.

פיתוח וכתובה: אבריאלה עמית, חיה לחמן, כרמלה קרני מרכז תכנון לימודים הוראה והערכה, מכללה אקדמית בית ברל

© כל הזכויות שמורות